

POSEST CISTERCIJANSKEGA SAMOSTANA REIN NA DOLENJSKEM 1275—1693

JOŽE MLINARIČ

Nastanek cistercijanske opatije Reina pri Gradcu, hčere samostana Ebracha v Frankoniji in ustanove štajerskega mejnega grofa Leopolda I. Traungavca (1122—1129), sodi v čas največjega razmaha v razvoju in širitvi cistercijanskega reda. Sodi pa tudi v čas, za katerega je značilen izreden dvig števila prebivalstva v Evropi, kar je imelo za posledico intenzivno kolonizacijo in pridobivanje novih obdelovalnih površin, za katerega pa je značilen tudi močan razvoj obrti, oboje pa je pogojevalo nastanek trgovine in v zvezi z njo nastanek novega družbenega razreda in meščanskih naselij. Od okoli osemtrideset milijonov prebivalcev, kolikor jih je Evropa štela okrog leta 1000, se je njihovo število tja do leta 1300 povzpelo že na okoli štiriinšestdeset milijonov. Intenzivno izkrčevanje zemlje v poznem srednjem veku ni potekalo toliko samoinicativno, temveč predvsem načrtno, po zemljiških gosposkah, med katere so sodili tudi samostani starejših redov.¹

Cistercijanski statuti iz leta 1134 so od redovnih članov zahtevali, da se preživljajo »z lastnimi rokami in na lastne stroške« (*propriis manibus et sumptibus*) ter so prepovedovali živeti »od dela tujih rok«, zato so se redovni člani delili na korne menihe, katerih osnovna naloga je bila umsko delo in bogoslužje ter meditacija, in na brate laike-konverze, ki so bili po navadi brez izobrazbe in so se posvečali zlasti fizičnemu delu. Konverzi, katerih število je v zgodnji dobi reda prekašalo korne menihe, so za redovne postojanke predstavljali močan gospodarski potencial. Zato so si cistercijanski samostani v kratkem času pridobili velike površine obdelovalne zemlje z intenzivnim izkrčevanjem gozda in z izsuševanjem močvirij. Za cistercijanske postojanke zgodnjega obdobja ni bilo nujno, da so od ustanovitelja in od drugih dobrotnikov prejeli večje komplekse obdelane zemlje, oziroma kasneje podložniško zemljo, saj je veliko število bratov laikov bilo sposobno v kratkem obdobju ustvariti pogoje za življenje ustanove.²

Tudi za reinski samostan je značilno, da od ustanovitelja in od njegovih naslednikov ni prejel večjih površin obdelane zemlje in da so s smrtjo zadnjega Traungavca, štajerskega vojvode Otakarja I. v letu 1192, prenehale za Rein pridobitve večjih sklenjenih zemljiških kompleksov. Z bogatimi darovnicami 12. stoletja je opatija postala lastnik večjih posesti okoli svoje postojanke in območja, ki je segalo od Mure na vzhodu pa do Sódíngtala na zahodu. Večina v 12. stoletju podarjene zemlje je bila neobdelana, ki so jo reinski menihi usposobili za poljedelstvo in živinorejo. V 13. in 14. stoletju je bila z nakupi pridobljena zemlja na različnih krajih Štajerske, s posameznimi manjšimi nakupi pa so si menihi arondirali svojo posest.³

Ker so redovna pravila sprva prepovedovala živeti

od dela podložnikov (od činža), so cistercijani zemljo obdelovali v lastni režiji ter so v ta namen organizirali posebne gospodarske enote, grangije, katerih zemljo so obdelovali konverzi in plačani dninarji (*mercenarii*).⁴ Nagel padec števila konverzov, ki sta ga pogojevala nastajanje meščanskih naselij, v katerih so si mnogi mogli zaslužiti svoj vsakdanji kruh, in nastanek t.i. uboštevnihih redov (manjši bratje, dominikanci), ki so bili zaradi svojega načina življenja zelo privlačni, sta od redovnega vodstva terjala odstop od prvotne strogosti. Zato je generalni kapitelj v letu 1208 svojim postojankam dovoljeval dajati v zakup zemljo, ki je bila malo donosna in ki je bila od samostana močno oddaljena. Takó je tudi reinska opatija počasi opuščala svoje gospodarske enote, *grangije*, in je nato na začetku 15. stoletja imela le še dve: Steinhof tik samostana in dvor v Weikersdorfu pri Dunajskem Novem mestu. Odslej so se tudi cistercijani v načinu gospodarstva prilagodili svetnim zemljiškim gosposkam in npr. tudi postojankam benediktincev, ki so v kolonizaciji zgodnjega srednjega veka pomenili to, kar so za začetek poznega srednjega veka pomenili cistercijani.⁵

Število prebivalstva se je močno dvignilo ter je tja do začetka 14. stoletja doseglo zgornjo mejo, ko ga je zemlja mogla še preživljati. Ker je zemlja dajala le trikratno ali štirikratno količino posejanega žita, je bilo nujno obdelati vsak količkaj rodoviten kos zemlje. Zato so tudi na reinskih posestih nastajale kmetije, katerih zemlja je večkrat bila slabo rodovitna in so bile klimatske razmere neugodne, kar je imelo za posledico opustitev takih gospodarskih enot in nastanek velikega števila pustot.⁶ Evropa je v letu 1348 in v naslednjih desetletjih doživela več epidemij kuge, ki je pobrala najmanj tretjino prebivalstva in v letu 1349 tudi reinskega opata Hertvika. Zmanjšanje števila prebivalstva je povzročilo velike gospodarske spremembe, predvsem pa ustavitev izkrčevanja zemlje, ki je je odslej bilo dovolj. Urbarji mnogih zemljiških gosposk nam v 14. stoletju izkazujejo veliko opuščenihi kmetij ali pa koncentracijo gospodarskih enot v rokah enega podložnika. Rein si je enako kakor druga zemljiška gospostva prizadeval, da si podložnike obdrži na svoji zemlji in jim je onemogočal izseljevanje v meščanska naselja. Gospodarske spremembe odražata oba reinska urbarja (1395 in 1450), ki izpričujejeta, da so kužne bolezni mnogo bolj prizadele sklenjena vaška naselja kakor pa samotne kmetije in manjše zaselke. Opatje so podložnikom dajali sosednja opuščena zemljišča v obdelovanje, in to za manjše dajatve, s čimer so se močno zmanjšali dohodki samostana. Menihi so interesente, ki so poselili opuščene kmetije, za nekaj časa oprostili dajatve, ali pa so od njih terjali zmanjšane dajatve. Takó je npr. vojvoda Rudolf IV. v letu 1360 reinskim menihom spregle-

dal oddajanje ovsa (*marchfutter*) od opustelih kmetij, od na novo poseljenih pa za toliko časa, dokler menihi od položnikov ne bi terjali činža.⁷

Dohodki od dominikalne zemlje, ki so jo reinski redovniki obdelovali od 13. stoletja naprej v lastni režiji, so bili majhni, kajti *grangije* so po vrsti opuščali. Nekaj dohodkov si je Rein pridobil iz obrtne dejavnosti in od darežljive roke dobrotnikov. Močno gospodarsko postavko je predstavljala prodaja vina in nekaj tudi žita. Okoli leta 1370 je reinska opatija od svojih podložnikov nabrala 2520 četrti (= 2016 hl) pšenice in rži ter 2800 četrti (= 2240 hl) ovsa. Dese-tinsko žito, ki je znašalo povprečno letno okoli 1200 škafov (= 1920 hl), pa je Rein pobiral pri domačih in tujih podložnikih. Opatija je tedaj torej nabrala okoli 5200 hl ali okoli petsto kubičnih metrov žita.

Iz urbarja iz leta 1450 izvemo, katere vrste žita in sočivja so tedaj reinski podložniki bili dolžni dajati in kolikšna je bila celotna količina oddanega žita oziroma sočivja:

rži	1922,5	četrti	(= 1537 hl)
pšenice	659	četrti	(= 544 hl)
ovsa	2912,5	četrti	(= 2329 hl)
prosa	133	četrti	(= 106 hl)
fižola	57	četrti	(= 45 hl). ⁸

Reinska opatija pa ni imela le veliko dohodkov, ampak tudi izdatkov, pri čemer so izdatki za obdelovanje vinogradov bili na prvem mestu, sledili so jim izdatki za nabavo živeža in rib ter jajc, tem pa so sledili izdatki za samostanske delavnice in za plače uslužbencem in dninarjem. Veliki izdatki so razumljivi spričo velikega števila osebja, ki je živelo v samostanu in bližnjih poslopih. V letu 1458 je reinski konvent štel oseminštrideset redovnikov ter šestdeset oseb, ki so bile v službi samostana. Reinski menihi so sledili redovnim pravilom, ki so terjala tudi ukvarjanje s karitativnim delom. Na samostanski porti so potrebni prejeli hrano in popotnico ter bolni zdravila. Rein je od 13. stoletja imel posebno stavbo, špital, v kateri so sprejemali bolehe in obubožane samostanske uslužbence pa tudi popolnoma tuje ljudi. Mnogi so tod našli svoje zavetje do smrti. Na Hörgasbergu pri Reinu je opatija imela posebno zavetišče za go-bavce. Spričo vsega tega poraba žita ni bila takó majhna. Okoli leta 1450 so menihi za peko kruha zmleli letno po osemsto četrti (= 640 hl) rži in po petsto četrti (= 400 hl) pšenice, za živino pa so porabili 2500 četrti (= 2000 hl) ovsa. Poraba vina je znašala letno po 82 polovnjakov (= 21.525 l) vina.⁹

Preživljanje velikega konventa in samostanskih uslužbencev ter veliki izdatki so od opatov terjali pridobitev nove zemlje. Zanimivo je, da si je Rein pričel zemljo na slovenskih tleh pridobivati skoraj istočasno, kar gotovo ni naključje, ampak je izraz določene gospodarske politike njegovih predstojnikov. Pridobitev posesti na slovenskem Štajerskem in na Dolenjskem sega v čas dejavnega opata Bernarda (1265 do ok. 1281/82). Medtem ko si je Rein posest na Štajerskem pridobil z nakupi in z darovnicami in si jo je

izgrajeval v mariborski okolici (prva znana pridobitev je iz leta 1276 v Krčevini)¹⁰, pa si je podložniško zemljo na Dolenjskem pridobil z nakupi v bližini stiškega samostana (prva znana pridobitev sega v leto 1275, Zagorica pri Mirni). Da si je Rein na slovenskem Štajerskem izgrajeval svojo vinogradniško posest pri Mariboru in Gornji Radgoni, je vsekakor razumljivo. Odločilna so gotovo bila bližina posesti ter ugodna tla za vinsko kulturo, ki so dajala odlična in znana vina. Tudi nakup zemlje na Dolenjskem ni slučajen, kakor bi to kazalo dejstvo, da je posest od samostana izredno oddaljena. Prepričani moremo biti, da bi reinska opatija na tem delu slovenskih tal nikoli ne imela posesti, ko bi ne bilo stiške opatije. Stična je reinskemu samostanu posredovala nakup posesti in mu tudi sama, ko je v letu 1277 bila zadolžena, odprodala del svoje zemlje. Stiški menihi so poleg reinskih upraviteljev bdeli nad posestjo in bili svoji matici skozi stolletja na uslugo.

Reinska opatija si je svojo prvo posest na tleh Dolenjske pridobila pod že omenjenim opatom Bernardom, znanem po gradnjah v svojem samostanu in po uspešnih vizitacijah, ki mu jih je zaupalo redovno vodstvo (v letih 1274 in 1275 vizitacijo ogrskih samostanov). Bernard je v letu 1275 kot »*pater immediatus*«¹¹ vizitiral tudi stiško opatijo¹¹ in ob tem obisku se je pokazalo zanimanje Reina za posest na Dolenjskem. Na neimenovani dan leta 1275 v Stični izdana listina pripoveduje, da je stiški opat Konrad (1267 do 1278) na prošnjo reinskega opata kupil za reinski denar in za vsoto šestintrideset mark srebra za njegov samostan vas Zagorico (*quendam villam vocatam Zagoriz*) z devetimi kmetijami. Prodajalec posesti je bil Friderik z Mirne (*Fridericus dictus de Neydek*), ki je v ta namen izdal posebno listino, kot je iz zgornje listine razvidno (*secundum quod in instrumentis predicti nobilis super hoc confectis plenius continetur*), ki pa je ohranjena le v prepisu.¹² Prva reinska posest na Dolenjskem je torej ležala v Zagorici pri Mirni in je od ostale posesti pri Veliki Loki bila nekolikanj zase.

V zgoraj omenjeni listini, izdani v Stični 1275, se omenja še nakup štirih kmetij, ki naj bi jih Reinu prodal za štiriindvajset mark srebra dunajske teže ljubljanski meščan Janez s priimkom Waizman (*a quodam cive Laybacensi nomine Johanne cognomine Waizman*) s svojo ženo Engelrado, in to na kraju »*qui vulgo dicitur Zenpvheln*«. Tudi za to prodajo je morala biti izdana posebna listina, katere tekst je delno ohranjen v nekem izvlečku iz 16. stoletja, ki kraj omenja kot »*Puechel*«¹³ in ga postavlja tja k Ljubljani (*ad amnem Labacum*). Po M. Kosu gre tukaj za Notranje Gorice, jugozahodno od Ljubljane.¹⁴ Posest v tem kraju je bila od ostale posesti, ki si jo je Rein pridobil na Kranjskem, močno oddaljena in si je opatija ni obdržala. Dokument je izredno zanimiv za stiško zgodovino, saj se v njem prvič omenja ves konvent, ki je tedaj štel trinajst menihov (vštevši z opatom), kot je to bilo po redovnih pravilih za najmanjšo postojanko predvideno. Omenjajo pa se poleg opata Konrada: prior Albert, zakristan Janez, eko-

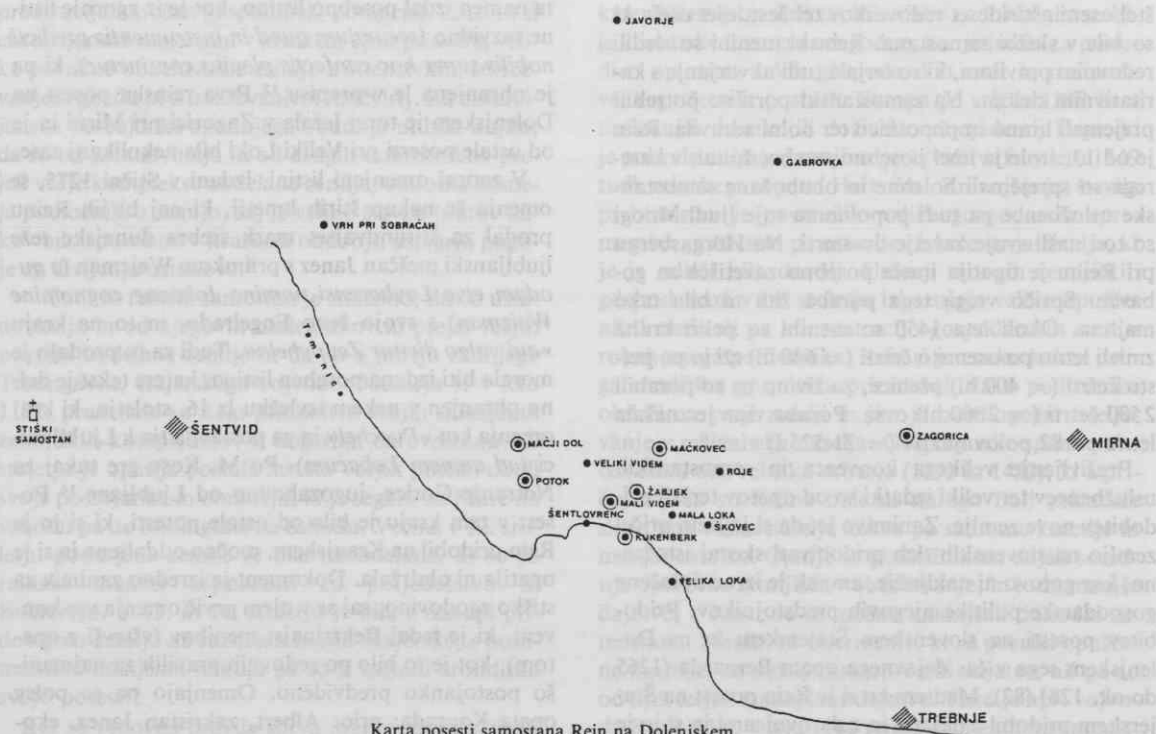
nom Konrad, senior Wernher, kamerarij Henrik, namestnik ekonoma Konrad, namestnik priorja Konrad, kantor Gotfrid, Friderik mlajši, Henrik Bavarec, oskrbnik špitala Janez in menih z imenom Jernej.

Dve leti kasneje si je opat Bernard pridobil svojo prvo posest pri Veliki Loki, kjer so jo njegovi nasledniki izgrajevali v istem in v naslednjem stoletju. Posest je Reinu za petinosemdeset mark srebra dunajske teže prodal stiški opat Konrad, da bi »zmanjšal dolgove, ki jih je napravil iz upravičenih razlogov« (*pro debitis minuendis, que pro necessariis et honestis causis contraximus*). Sedemnajst kmetij je ležalo pri Veliki Loki: v Mačkovcu (*Chazendorf*), na Velikem Vidmu (*Widem*) in na Rojah (*Royn*). V listini je bila tudi klavzula, da bi si namreč smeli reinski menihi izbrati kako drugo posest enake vrednosti iz fonda stiške zemlje, kolikor bi jim zgornja ne bila pogodu. Morda je ta listina bila izdana ob vizitaciji opata Bernarda v Stični. Tudi v tem dokumentu se poleg opata Konrada navaja ves konvent v enaki sestavi, kakor smo ga našli v letu 1275.¹⁵ Glede na ohranjene dokumente si je reinska opatija na dolenskih tleh v 13. stoletju pridobila trideset kmetij, od katerih si je do najstarejšega urbarialnega zapisa v letu 1395 obdržala štiriindvajset, torej štiri petine.

Ostalo posest si je reinski samostan pridobil v 14. stoletju, le za tri urbarialna naselja Škovec (3 kmetije), Potok (3 kmetije) in Mačji dol (8 kmetij), ne vemo, kdaj si jih je pridobil in na kakšen način: torej gre tu za manjši del, za štirinajst kmetij. V letu 1345 je opat Hertvik (ok. 1331—1349) kupil od Jere z Mirne za enajst mark oglejskega denarja župansko kmetijo »*pey Zubrats am perig*«, na kateri je tedaj

prebival Dobriha (*Dobricha*).¹⁶ Rein si je na Vrhu pri Sobračah pridobil večji kompleks posesti, ki jo urbar iz leta 1395 omenja kot samostanski dvor (*curia*) »*am Dobrichenperg pey Zubrats*«¹⁷, kjer se kasneje navajata dve kmetiji, katerih ena je bila županska in jo je župan poleg svoje hasnoval za opravljanje svoje funkcije.

Reinski opat Sajfrid (1349—ok. 1367), uspešni redovni vizitator in gospodarstvenik, ki je za svojo opatijo pridobil tudi hiši na Dunaju in v Brucku na Muri,¹⁸ je v letu 1352 od družine Kumerjev (*Chummer*) kupil osemnajst kmetij in dva mlina na reki Temenici. 1. maja je Nikolaj Kumer s svojo ženo Kuniundo prodal opatu za sedemintrideset mark oglejskega denarja štiri kmetije v Žabjeku ob Temenici (*ze Chrotenspach pei der Tempnitz*).¹⁹ V istem letu je isti Nikolaj opatu za dvainpetdeset mark oglejskega denarja prodal osem kmetij in dva mlina: tri kmetije v Šentlovcu (*ad Sanctum Laurentium*) okoli tamkajšnje cerkve (*circa ecclesiam an der Tempnitz*) in mlin na Temenici, dve kmetiji na Kukenberku (*zu Kukenberg*) ter dve kmetiji v Borštu (*am Forst*) ob Temenici (*circa Tempniz*), na kateri je tudi stal mlin. Kmetije so bile lastnina gospodov Planinskih (*Montpreis*) in jih je družina Kumerjev imela od njih kot fevd, zato se je Henrik Planinski (*Hainreich von Montpreis*) odpovedal lastnini nad njimi, takó da so mogle preiti v trajno last reinskega samostana.²⁰ Še v istem 1352. letu sta brata Nikolaj in Herman Kumerja opatu Sajfridu prodala za štirideset mark oglejskega denarja šest kmetij na Malem Vidmu (*ze dem Chlayn Widen*), ki so prav takó bile last gospodov Planinskih, in se je zanje omenjeni Henrik odpovedal lastni-

Karta posesti samostana Rein na Dolenjskem

štvu, ne da bi se menihi morali za to oddolžiti (*dedit propter deum*).²¹ Vsaj del navedene posesti je opat Sajfrid mogel kupiti iz vsote, ki jo je za opravljanje *aniverzarija* (spomina obletnice smrti) za dobrotnika Kumerja prejel in kar je v letu 1355 potrdil opat Oton iz Ebracha, predstojnik matičnega samostana reinske opatije.²²

Reinski opat Nikolaj (1368—1384) je pridobil za samostan posest, kjer jo je tedaj že imel. 6. decembra 1372 je od Viljema Svibenskega (*Schürfenberg*) kupil za šestindvetdeset funtov dunajskega denarja osem kmetij na Mali Loki (*ze dem Chlayn Lok*) v trebanjski župniji (*in Treuner pharr*).²³ V letu 1400 si je opatija pridobila še zadnjo posest na Dolenjskem, vendar nekoliko v stran od posestnega jedra pri Veliki Loki. Opat Angelus Manse (1399—1425) je tedaj od Nikolaja Smrekerja (*Sumereker*) kupil šest kmetij v Javorju (*zu Ahorn ob Gallenstein*) pri Gabrovki pri Litiji in dve kmetiji v Gabrovki (*ze Grabrowik*). Zapis v urbarju iz leta 1395 je zabeležen pozneje, vendar z isto roko, z roko opata Angelusa.²⁴

Reinska opatija si je v obdobju od leta 1275 do prvega ohranjenega urbarja (1395) pridobila na Dolenjskem dvainsedemdeset kmetij in dvor v obsegu dveh kmetij ter dva mlina. Posest je bila v glavnem strnjena okoli posestnega jedra pri Veliki Loki ob Temenici, nekoliko odmaknjeno posest pa predstavljajo urbarialna naselja Zagorica pri Mirni, Vrh pri Sobračah ter Gabrovka in Javorje. Pridobitev zemlje je bila načrtna, saj gre za nakupe posesti, pri čemer je stiška opatija igrala pomembno vlogo bodisi kot prodajalec zemlje ali posrednik pri nakupih. Urbar iz leta 1395 nam daje vpogled v reinska urbarialna naselja, govori o številu podložnikov in njihovih dajatvah ter daje tudi nekaj podatkov o pravnem položaju posesti in njeni upravi.²⁵ Urbar je bil sestavljen pod opatom Petrom (1384—1399), njegov avtor pa je Angelus Manse, kasnejši opat (1399—1425), reinski menih od leta 1383, v letu 1399 prior in pisec najstarejšega reinskega nekrologija (1390) in rokopisa št. 63, ki se hrani v samostanu Reinu.

V skladu z zgornjim urbarjem sta odvetniške pravice nad samostanskimi podložniki imeli gosposčini Svibno pri Radečah in Štatenberk pri Trebelnem. Svibenska gosposčina je te pravice imela v naseljih: Zagorica, Roje, Škovec, Mala Loka, Žabjek, Potok, Vrh pri Sobračah in Mačji dol ter je od vsakega podložnika prejemale letno po mero ovsa, pišče, dva kruha, za pravico do lova (*jejerrecht*) pa mero ovsa, dva kruha in dva dunajska denarja. Le podložnikom v Zagorici nazadnje navedenih dajatev ni bilo treba dajati. Gosposčina Štatenberk pa je imela odvetništvo v urbarialnih naseljih: Mali Videm, Kukenberg, Boršt, Šentlovrenc in Veliki Videm in je bilo tamkajšnjemu gradiščanu (*castellano in Stettenberg*) treba dajati od vsake kmetije letno po dve meri ovsa, pišče in dva kruha. Za podložnike iz Mačkovca pa je rečeno, da so dolžni dajati letno po dve meri pšenice in enako število mer ovsa, pišče in dva kruha. V letu 1395 je reinsko posest na Dolenjskem upravljal ofi-

cial z imenom Pavel, ki so mu podložniki morali dajati piščeta, oves in kruh, sicer pa je za svojo službo bil posebej nagrajen od samostana.

Reinski podložniki, tedaj še brez priimkov, so bili zavezani denarnim in naravnim dajatvam. Denar predstavlja redno dajatev, medtem ko so naturalne dajatve bile takó glede na vrsto kot tudi količino v posameznih urbarialnih naseljih kaj različne. Podložniki so oddajali rž in oves ter pšenico, predivo, piščeta in jajca, torej dajatve, ki smo jih pri zemljiških gosposkah tistega časa na Dolenjskem vajeni. Žito so podložniki oddajali v različnih merah, zato je dal opat Peter zapisati v urbar vse mere in odnose med posameznimi merami. Isti opat se je v letu 1394 hotel s podložniki sporazumeti glede žita in je želel, naj bi ti namesto naturalne dajatve dajali denar. Opat ugotavlja, da pri žitu samostan utrpi vedno škodo, češker oficiali »brezbrižno« (*negligenter*) prodajajo žito in ker je tržna mera (*mensura fori*) večja od reinske mere (*mensura nostra*). Določena je bila tudi cena za posamezne vrste žita, pri čemer se je upoštevalo povprečje.

Pri določanju cen je reinskemu opatu pomagal stiški opat Albert Lindecker (1389—1405)²⁶ skupaj z drugimi izvedenci (*aliorum discretorum*); tem je bila dobro znana cena žit, ki so se v deželi prodajala (*cursum terre in vendicione frumenti*). Cene so tedaj določili takole: za četrt (= stamph) pšenice 45 denarjev, rži in prosa 26 in ovsa 12 denarjev. Opat Peter pa se s podložniki glede cen žita ni mogel sporazumeti in ostalo je dalje pri oddaji žita. Podložniki so »običajno davščino« (*steuram consuetudinariam*) dajali takó, kakor je to bilo »od davnega« (*ex antiquo*) v navadi, in sicer vsako tretje leto, znašala pa je od štiri-deset do šestdeset goldinarjev od vseh podložnikov. Višino pa je odredil opat (*secundum discretionem abbatis*), ki je odredil, naj bo ta dajatev »zmerna«, »da ubogih podložnikov ne bodo obremenjevali« (*ut coloni nostri pauperes non graverentur*).²⁷ Tu je potrjeno reklo, češ da je »pod krivo palico« (opatovskim pastorage) bolje živeti kakor drugod.

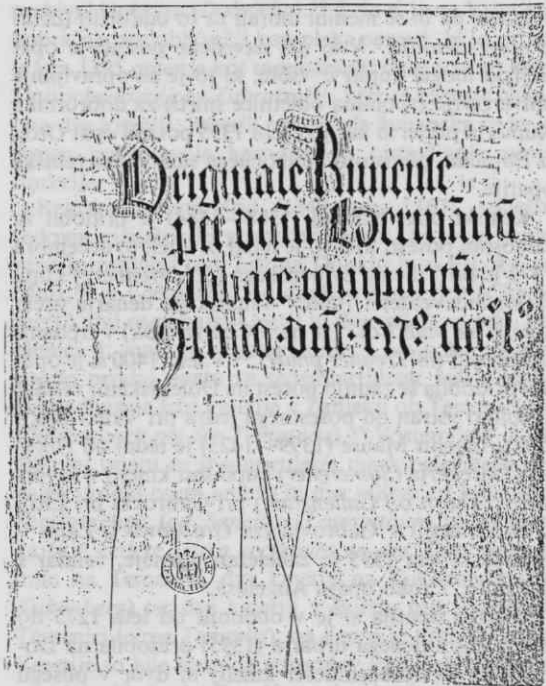
Ugotoviti moremo, da se število kmetij od prvega ohranjenega urbarja v letu 1395 pa do leta 1607²⁸ na Dolenjskem ni kaj bistveno spremenilo, ampak da je to bilo konstantno. Ugotoviti je tudi mogoče, da so si opatje prizadevali, da bi kmetije ostale nedotaknjene in da bi se ne delile (drobile). Kjer opustelih kmetij ni bilo moč poseliti, so opatje dajali enemu podložniku po dve gospodarski enoti, ne pa da bi opustelo kmetijo razdelili na kose in jo oddali več interesentom, s čimer so se izognili, da bi samostojna gospodarska enota izginila in bi se takó nujno zmanjšali letni dohodki. V urbarju iz leta 1395 je zapisanih 74 kmetij in dva mlina, v tistem iz leta 1535 pa 75 kmetij, medtem ko nam urbar iz leta 1450 izkazuje 80 podložnikov.

Pod agilnim opatom Hermanom Molitorjem (1439 do 1470), ki je bil postuliran iz matičnega samostana Ebracha v Frankoniji in pod katerim je Rein poselil z menihi novo postojanko pri Sv. Trojici v Dunajskem Novem mestu (1444), je v samostanu bilo osemindstiri-

deset menihov. Opat je bil tudi navdušen gradbenik ter pisec in je zapustil Pridige (*Sermones*) (reinski kodeks št. 70) in kopalno knjigo reinskih listin (*Chartularium Hermanni abbatis*) (1450).²⁹ Pod njim je nastal natančen popis zemljiške posesti in iz njega je razvidno, da je opat v letu 1448 določil novo podlago za določanje davščin pri podložnikih na Dolenjskem (*colonis in Carneola prope Sytich*).³⁰

Novi zapis je sicer nastal na podlagi starega urbarja, toda v uvodu k novemu urbarju (1450) je zapisano, da je reinski prior Janez Perman, ki je »veliko let« (*pluribus annis*) opravljal službo ekonoma (*celerarija*) in ki je dobro poznal »činž podložnikov« (*census rusticorum*) na Kranjskem, na ukaz opata Hermana sam zaslišal podložnike.³¹ Reinsko posest na Dolenjskem je tedaj kakor že v letu 1395 upravljal poseben oficial, ki je poleg nagrade, ki mu jo je dajal opat, prejemal od podložnikov oves, piščance in kruh, ali tudi denar, včasih pa še jajca in laneno predivo. Ob primerjanju obeh urbarjev (1395, 1450) je moč ugotoviti težnjo opatov po prevedbi naravnih dajatev v denarne, kar je za samostan bilo vsekakor bolj ugodno in je zahtevalo manj skrbi in izdatkov. Za oddajo denarja namesto žit si je, kot smo to videli, prizadeval že opat Peter (1394), vendar brezuspešno.

V času reinskega opata Nikolaja (1368—1384), ki je za samostan pridobil osem kmetij na Mali Loki³², je stiški opat (Jakob) za sto funtov dunajskega denarja Reinu zastavil deset kmetij v treh urbarialnih naseljih³³: štiri kmetije v Pustem Javorju (*Anhorn*) pri Stični, kjer je stiški samostan imel v letu 1505 enako število kmetij³⁴, štiri kmetije na Poljanah (*Pollan*) pri Stični, ki se v dokumentih omenjajo kot stiške³⁵, ter dve kmetiji pri Dolgih njivah (*Langaker*) pri Veliki Loki³⁶. Reinskemu samostanu so bile torej zastavljene kmetije pri njegovem posestnem jedru na Dolenjskem. Posest je bila v rokah Reina do leta 1401, ko jo je tedanji opat Albert Lindecker (1389—1405) rešil iz zastave.³⁷ V tem času (1405) se kot upravitelj reinske

Naslovna stran iz urbarja za reinsko posest iz leta 1450 (urbar C v arhivu samostana Reina)

posesti na Dolenjskem omenja Pavel Glognitzer, ki je identičen z oficialom Pavlom, omenjenim v urbarju iz leta 1395.

Omenili smo že, da je deželnoknežja svibenska gosposčina imela pravice odvetništva nad podložniki Reina v nekaterih urbarialnih naseljih na Dolenjskem. Gradiščani svibenskega gradu pa so podložnike obremenjevali z večjimi dajatvami, kot pa so bile zapisane v urbarju iz leta 1395. Zato se je v letu 1403 vojvoda Ernest Železni zavzel za reinski samostan in za njegove podložnike ter je izdal dokument, v katerem je svibenskim gradiščanom prepovedal podlož-

Urbarialno naselje	1395	1450	1535	1607	1644	pridobljena posest		
						leto	število h	od koga
Boršt	3 + m	3				1352	3 + m	Nikolaj Kumer
Gabrovka	2	2	2	2		1400	1	Nikolaj Smreker
Javorje	6	6	6	6		1400	6	Nikolaj Smreker
Kukenberk	2	4 + m	4 + m	2	3	1352	2	Nikolaj Kumer
Mačkovec	6	6	6		6	1277		Stiška opatija
Mala Loka	8	8	8	8		1372	8	Viljem Svibenski
Mali Videm	6	6	8		7 + m	1352	6	Herman in Nikolaj Kumra
Mačji dol	8	8	6		8			
Potok	3	3	3		3			
Roje	5	9	10	5		1277		Stiška opatija
Šentlovenec	3 + m	3 + m		3 + m		1352	3 + m	Nikolaj Kumer
Škovec	3	3	3	3				
Veliki Videm	5	5	5	5		1277		Stiška opatija
Vrh pri Sobračah	dvor	2	2	2		1345	1	Jera z Mirne
Zagorica	8	8	8		8	1275	9	Friderik z Mirne
Žabjek	4	4	4		4	1352	4	Nikolaj Kumer
	74 + 2 m	80 + 2 m	75 + m	36 + m	39 + m		60 + 2 m	

nike »obremenjevati več, kakor so dolžni (dajati)« (*ultra debitum aggravare*).³⁸ 16. maja 1409. leta je isti vojvoda na prošnjo opata Angelusa izdal listino, v kateri je njegovemu samostanu potrdil vse pravice, ki so mu šle nad podložniki; ti so sodili pod odvetništvo gosposčine Svibnega, pri čemer se omenjajo urbarialna naselja: Zagorica, Roje, Škovec, Mala Loka, Žabjek, Potok, Vrh pri Sobračah in Mačji dol.³⁹ Vojvoda Ernest naroča, naj ostanejo v veljavi privilegiji, ki jih je glede zgornjega Reinu dal njegov oče in vojvoda Leopold in kakor so jih dali njegovi predniki, in to v obsegu, kot jih je prejela stiška opatija v zvezi z njenimi podložniki pod isto gosposčino. Svibenskemu gospostvu je s tem dokumentom tudi izročil v letu 1400 pridobljeni urbarialni naselji Gabrovko in Javorje. Ernest je nadalje določil, da so reinski podložniki prispevek za odvetništvo dolžni gosposčini poravnati za Martinovo (11. novembra) ali pa za praznik sv. Miklavža (6. decembra). Če kateri izmed reinskih podložnikov svoje dolžnosti do omenjene gosposčine ne bi opravil, tedaj naj bi grajski oskrbnik poslal sla k reinskemu oficialu (*amptman*), ki je dolžan zadevo urediti. Za lovne pravice pa je bilo ukazano, naj vsak podložnik odrajta na leto po eno višnjegorsko mero ovsa, kokoš, dve pogači in dva dunajska denarja. Podložniki so bili dolžni hoditi na tlako za potrebe svibenske gosposčine, kar je vojvoda zdaj preklical, tlako je dovolil le za posebne potrebe dela na gradu.⁴⁰

Vpogled v stanje reinske posesti tudi na Dolenjskem nam daje urbar iz leta 1535, ko je bila reinska opatija pod komendatarnim opatom, kakor se je to v 16. stoletju primerilo mnogim samostanom in tudi cistercijskim opacijam. V začetku urbarja je rečeno, da je dal urbar popisati Ivan Ungnad, ko je prevzel v imenu svojega (mladoletnega) sina Ludvika upravo samostana. Po odstopu opata Janeza Zollnerja leta 1533, ki je resigniral v korist Hipolita Huettensteinerja, lutke deželnega glavarja na Štajerskem, barona Ivana Ungnada, je imel Rein komendatarnega in ne rednega opata. Ivan Ungnad je reinsko opatijo izžemal vse tja do leta 1549, ko je moral na ukaz kralja Ferdinanda I. samostan vrniti.⁴¹ Reinska posest v mariborski okolici (*Die güld vmb Marpurg dem gotzhaus gehörig*) je v letu 1535 bila s svojima dvema vinogradoma pri mestu le še beden ostanek nekdanjega velikega vinogradniškega zemljiškega kompleksa.

Dolenjska posest je tedaj štela petinsedemdeset kmetij, od katerih je ena bila neposeljena. V urbarju nista navedeni naselji: Boršt s tremi kmetijami, ki se tudi sicer kasneje ne omenja več, in Šentlovrenc z enakim številom kmetij in z mlinom, ki pa je zaveden zopet v dokumentu iz leta 1607. Za čas prve polovice 16. stoletja je za reinsko posest na Dolenjskem značilno kopičenje gospodarskih enot v rokah enega podložnika: petinsedemdeset kmetij je hasnovalo šestdeset podložnikov. Po dve kmetiji so imeli zlasti podložniki v urbarialnih naseljih Javorje, Gabrovka, Roje in Mali Videm. Tudi zdaj je bila večina podložnikov še brez priimkov, nekatere priimke pa srečamo

tudi še v urbarju iz leta 1644: npr. Krepan, Kos, Novak, Juran, Pernek, Gerdan, Lašič, Kunštek in Pavšer. Župane srečujemo le v naseljih z večjim številom gospodarskih enot.⁴²

Od druge polovice 15. stoletja so večji izdatki bre-menili tudi reinsko opatijo, zlasti izdatki v zvezi s turškimi vpadi, ki so terjali utrditev samostanskih poslopij. Tudi deželni knez je za obrambo terjal vedno večje prispevke (»posojila«). Ker pa samostan, ni imel vedno na razpolago gotovine, je posegel po sredstvu, značilnem v gospodarstvu zlasti za 16. stoletje: zastavljal je zemljo. Za odkup si je samostan moral pridobiti sredstva, pa je zato zastavljal novo posest in se takó vrtel v začaranem krogu.⁴³ V letu 1480 so Turki močno opustošili opatijo in opat Wolfgang (1481 do 1515) je moral izdati precejšnja sredstva za utrjevanje samostana.⁴⁴ Po pustošenju Turkov v letu 1480 je v letu 1482 cesar Friderik III. samostanu črtal polovico vinske naklade na dominikalno vino za leto 1482.⁴⁵ Toda že v istem letu je moral opat za vzdrževanje jezdnih konj plačati vladarju dvesto funtov denarja.⁴⁶

Pod opatom Martinom Duelacherjem (1549—1559) je prišlo zaradi velikih zahtev deželnega kneza do zastavitve večjih zemljiških kompleksov. Martin Duellacher je bil po vsej verjetnosti naše gore list, saj je pred prevzemom reinske opatije bil župnik v Leskovcu pri Krškem ter v Celju. Za reinskega opata ga je želel videti omenjeni Ivan Ungnad, lastnik žovneške gosposčine in celjski vicedom. Istega dne, ko je Martin prevzel upravo reinskega samostana, se je v tajnem dokumentu zavezal, da si bo Ivanovega mlajšega sina privzel za koadjutorja s pravico nasledstva, Ungnad pa je Martinu obljubil, da mu bo preskrbel kak škofijski sedež. V letu 1551 je Martin postal titularni škof in 1553 ga je kralj Ferdinand I. imenoval za škofa v Dunajskem Novem mestu, toda kmalu se je moral škofiji odpovedati in ostal je le opat v Reinu.⁴⁷

Ko je v letu 1556 moral Rein plačati večjo vsoto denarja deželnemu knezu, se je moral zateči k zastavam posesti. Upnikom je tedaj zastavil posest na Dolenjskem (urad Temenico) ter urade Weikersdorf pri Dunajskem Novem mestu, Habersdorf pri Hartbergu, Lichtenstern pri Maria Trostu, Edelsbach pri Eggersdorfu in Feistritz pri Ivniku (*Eibiswald*). Velik del zastavljene posesti pa je opatiji uspelo že v 16. stoletju dobiti nazaj, vendar ne urada Temenice na Dolenjskem.⁴⁸

Reinsko posest na Dolenjskem je opat Martin sprva dajal v zakup, kasneje pa jo je zastavil. V imenjski knjigi 1546—1618 je posest navedena s 54 funti, 6 krajcarji in 3 denarji imenja⁴⁹, v letu 1607, ko je bila odprodana polovica posesti, pa s 30 funti, 20 krajcarji in 2 denarjema imenja.⁵⁰ Opat Martin je dolenjsko posest že v letu 1549, torej v letu nastopa svoje opatovske časti, dal v zakup baronu Ivanu Khislu, gosposdu gradu in gosposčine Fužine pri Ljubljani. Zakupnina je znašala letno štiriinosemdeset goldinarjev, ki pa jo je Khisl neredno plačeval, saj jo je 8. marca 1556 poravnal za vsa leta nazaj. Medtem pa je bila 24. aprila 1554 med opatom Martinom in baronom Khis-

lom narejena nova pogodba, v kateri je rečeno, da je Martin ob nastopu svoje opatovske službe Khislu na njegovo prošnjo izročil v zakup posest »v Dolenjski marki in v višnjegorskem in svibenskem deželnskem sodišču« (in der Vnnderen march in Weichslperger vnnd Schärffenbergger lanndtgericht), deloma pa tudi pri Ljubljani (?), in to urad z imenom Temeniški urad (so das amt an der Themenitz genannt ist). Doba zakupa je namreč potekla in opat Martin ga je na Khislovo prošnjo podaljšal za nadaljnjih šest let, torej do 24. aprila 1560.

Opat izrecno navaja, da je Khislovi prošnji ugodil, ker mu je ta obljubil, da bo v določenih zadevah Reinu na uslugo. Khisl je namreč obljubil, da bo za menihe nakupoval reči za vsakdanje potrebe in živež, kar bo poskušal dobiti po nižji ceni, in pri tem ne bo iskal zaslužka, obenem pa da bo poskrbel za prevoz blaga v Rein. Khisl se je nadalje zavezal, da bo zakupnino poravnal za vsako leto posebej ter bo opatu daljal za nagrado mediteranske sadove in začimbe. Nadaljnje točke v pogodbi so na kratko bile naslednje: Khisl se zavezuje, da podložnike ne bo obremenjeval z večjimi dajatvami, kakor so zapisane v urbarju, in da bo vsako leto podal opatu obračun o pobranih globah, ki si jih s samostanom delita na polovico.

Pogodba je odrejala, da o sporih v zvezi s podložniško zemljo rešuje opat in da prispevki od dajanja zemlje v zakup po kupnem pravu kakor tudi umrlina gredó v opatovo blagajno. Khisl je bil dolžan redno plačevati deželne davke in nastaviti poseben register z vpisi, koliko je od katerega izmed podložnikov pobral. Register in potrdila o plačanih davkih je baron bil dolžan predložiti opatu. Khislu je bilo prepovedano karkoli od posesti odtujiti in sleherni sprememba na njej se je smela zgoditi le z opatovim dovoljenjem. Za blago, ki ga bo Khisl na opatovo željo kupoval za samostan, je dolžan predložiti račun, količino blaga je treba izraziti v dunajski utežni meri, vino pa v verdrici (kandlweis). Kolikor opat Khislu ne bi podaljšal zakupa, je ta dolžan posest brez ugovora vrniti opati. ⁵¹

Medtem pa se je gospodarska situacija reinske opatiije temeljito spremenila. V letu 1556 je namreč vladar od opata Martina terjal kar 7440 goldinarjev »posojila«, za kar je moral zastaviti »svoje najboljše podložnike, najrodovitnejšo zemljo, imenja in posesti«. Denar pa si je izposodil pri imovitem baronu Luki Szekelyju, gospodu Ormožu in Viltuša, ter mu zato zastavil posesti na Štajerskem in v Avstriji. Vsota, ki jo je bil opat v letu 1558 dolžan skupaj z obrestmi, je bila kar precejšnja. ⁵² Opat Martin pa je težko pogrešal dohodke zastavljenih posesti in si je prizadeval pridobiti si sredstva za odkup najrodovitnejše zemlje. Zato je sklenil za 2800 goldinarjev izročiti komu v zakup svojo posest na Dolenjskem, vendar s pravico »večnega« in ponovnega odkupa. Prvi interesent je bil seveda zakupnik, baron Khisl, in opat mu je obljubil, da si bo za zastavo priskrbel od deželnega kneza potrebno soglasje. 29. septembra 1557 je med baronom Khislom in med opatom Martinom prišlo do

pogodbe, v kateri je rečeno, da bo opat v najkrajšem času izdal kupoprodajno pogodbo, ki da se bo glasila »auf ewige widerlosung«, in da si bo priskrbel deželnoknežji konsens, ki ga doslej »zaradi nepredvidenih okoliščin« še nima. Prav zaradi tega po besedah pogodbe Khisl opatu ni hotel izročiti denarja.

Pogodba je določala, da naj Khisl ustrezno vsoto deponira pri Mihaelu Einpacherju v Gradcu, konvent pa je dolžan v roku dveh mesecev izdelati osnutek kupoprodajne pogodbe in si pridobiti soglasje vladarja. Z dokumentoma naj bi se zastopnik Reina oglasil pri Einpacherju, ta pa bi mu izročil dogovorjeno vsoto. V pogodbi naj bi bilo tudi zapisano, da more posest rešiti iz zastave le opat in jo obdržati zase. S tem se je baron Khisl hotel zavarovati, da opat posesti ne bi dal komu drugemu, seveda pa ni mogel preprečiti, da bi samostan posest kdaj terjal nazaj, saj je bila »prodana s pravico večnega odkupa«. Dogovorjeno je tudi bilo, da more samostan po odkupu posesti dati v zakup le Khislom in nikomur drugemu, in to za vsoto stodvajset goldinarjev na leto. Tudi predkupna pravica gre le Khislom, ki bodo zaposest plačali le 2800 goldinarjev in ne beliča več. Če bi Khisli zastavo odpovedali in bi samostan posesti ne odkupil v predpisanim roku, tedaj bi smeli Khisli posest zastaviti komukoli.

Opat Martin je Khislu dovolil, da iz zgornje posesti izloči štiri do šest kmetij in si na njih postavi dvor (hof) ter pozida »ain thurn oder wonung«, v kar naj vloži štiristo funtov denarja, ki jih je Rein ob vrnitvi posesti dolžan Khislom poravnati. Pogodbo sta v imenu samostana podpisala opat Martin in prior Jurij, v imenu Khisla pa še doktor teologije z imenom Janez. ⁵³ Medtem je opat Martin prejel deželnoknežje soglasje k prodaji zemlje in 1. januarja 1558 je Khisl izdal reverz o prevzemu posesti, ⁵⁴ ki je bila v imenjski knjigi prepisana na njegovo ime. ⁵⁵ V maju mesecu istega leta pa so se urejevale zadeve okoli dolga Luki Szekelyju. ⁵⁶

V letu 1577 je postal reinski opat energični in dejavni Jurij Freyseisen, doma s Kranjskega, ki je vodil samostan v najbolj odločilnih trenutkih, ko naj bi se duhovne in gospodarske razmere v samostanu ponovno utrdile. Opat Jurij, ki je vodil Rein do leta 1605, je postal generalni vikar za opatiije na Koroškem in na Kranjskem, takó tudi stiškega in kostanjeviškega samostana. ⁵⁷ Med drugim je Jurij prevzel velike dolgove in neurejene razmere v vrsti redovnih postojank. V letu 1584 se je za reinsko dolenjsko posest pričel zanimati nekdanji reinski profes in stiški opat Lavrencij Zupan (1580—1600), in to v zvezi z urejanjem zadev zastavljene stiške posesti pri Bodendorfu pri Murauu na avstrijskem Štajerskem. Posest pri Bodendorfu je v letu 1548 moral stiški opat Janez Cerar (1534—1549) zastaviti Viljemu pl. Moshaimbu, pri katerem si je izposodil denar, potem ko je deželni knez opatiiji naložil 1500 goldinarjev »posojila«, potrebnega za obrambo pred Turki. Opat Lavrencij si je prizadeval posest pri Bodendorfu rešiti iz zastave, kolikor bi mu uspelo priti do denarnih sredstev.

Opatija Rein pri Gradcu v drugi polovici 17. stoletja (G.M. Vischer, Topographia Ducatus Stiriae, 1681)

Imel pa je še drug načrt, da bi namreč to, za samostan oddaljeno posest, zamenjal z Reinom za njegovo posest na Dolenjskem. Seveda bi v tem primeru prišlo do težav s Khisli, ki bi se sklicevali na omenjeno pogodbo iz leta 1557. V skrajnem primeru pa je stiški opat bil pripravljen posest na avstrijskem Štajerskem odprodati, če bi seveda mogel dobiti soglasje deželnega kneza.⁵⁸ Lavrencij je v tem primeru upal, da bi rešil iz zastave zemljo, ki je ležala na Dolenjskem in je bila dana v zastavo. 4. februarja 1587 je opat Lavrencij sporočil opatu Juriju, da je poslal v Bodendorf svojega advokata, ki naj bi tamkajšnje podložnike odvezal obljube pokorščine, kar bi pričalo za to, da je stiški samostan to posest odprodal.⁵⁹

Po neuspelem poskusu stiškega opata, da bi z Reinom zamenjal posest na Dolenjskem, si je ta na vso moč prizadeval, da bi reinski opat svojo posest izročil v zakup stiškemu advokatu (*anwald*) doktorju Mindorferju. V pismu z dne 14. novembra 1595 piše Lavrencij Juriju v Rein, češ naj bi dolenjsko zemljo, kolikor bi jo rešil iz zastave, dal v zakup omenjenemu Mindorferju. V pismu tudi omenja, da so ga pred štirinajstimi dnevi reinski podložniki prosili, naj bi posredoval pri njem, da bi si Rein zopet pridobil kmetije na Dolenjskem in da so zatrjevali, da se bodo glede tega oglasili v Reinu.⁶⁰ Omenimo naj, da si je Mindorfer želel na vsak način vzeti v zakup posest na Dolenjskem in se je zanimal tudi za stiški Bajnof, vinski dvorec z vinogradi in s posestjo pri Novem mestu. V odgovoru z dne 20. novembra istega leta je reinski opat Jurij stiškemu opatu Lavrenciju sporočil, da bodo glede zakupa težave, češ da konvent nima namena, da bi dolenjsko posest izročiti kakemu laiku, am-

pak jo želi zopet nazaj. Takó je prizadevanje Lavrencija, da za svojega uslužbenca pridobi reinsko posest, spodletelo⁶¹, sicer pa je kmalu, 21. aprila 1597, Mindorfer »po težki bolezni« (*nach ausgestandnen schweren krankheit*) umrl.⁶²

Zadeve okoli reinske posesti na Dolenjskem so se poslej močno zapletle. Baron Ivan Khisl je namreč »čez nekaj let« (*yber etlich jar hernach*) urad Temenico brez vednosti opata Jurija (torej po letu 1577) prodal »za večno« (*auf ewig*) skupaj s svojo gosposčino Fužinami Hieronimu Urbaniču (*Vrbanitsch*)⁶³, ki pa je bil v letu 1596 pokojni in je posest zapustil svojim (mladoletnim) dedičem. Dolenjska posest ni bila Urbaniču prodana v smislu reverza in pogodbe iz leta 1557 oziroma 1558, se pravi, da je bila nezakonita, saj Khisli niso bili njeni pravi lastniki, in so jo mogli prodati le tedaj, če bi je Rein ne želel več rešiti iz zastave. Opat Jurij se je kot umen gospodar bal, da bi posest za večno prišla iz rok samostana, na drugi strani pa jo je želel dati v zakup svoji teti Heleni Freyssen. Dajanje samostanske posesti sorodnikom samostanskih predstojnikov je zlasti v neurejenih razmerah 16. stoletja bila pogostna praksa. Predstojniki so po navadi sorodnikom prodajali ali dajali zemljo v zakup pod zelo ugodnimi pogoji in na škodo svoje ustanove. Takšne primere moremo ugotoviti npr. za kostanjeviške opate⁶⁴ in opate benediktinske opatije v Št. Pavlu v Labotski dolini na Koroškem konec 16. stoletja.⁶⁵

Opat Jurij si je že v letu 1595 prizadeval, da bi si pridobil deželnoknežje soglasje za zakup dolenjske posesti omenjeni sorodnici Heleni. 9. maja 1595 je nadvojvoda Maksimilijan dal k zakupu svoje soglas-

je, ki pa se je glasilo le na dve leti.⁶⁶ Medtem je Hieronim Urbanič umrl in pogovarjati se je bilo treba s skrbniki njegovih dedičev, ki pa posesti niso hoteli vrniti z izgovorom, da jim je bila prodana kot »prava lastnina«. V pismu z dne 4. septembra 1596 so opat Jurij, prior Rupert in menih Jakob v imenu reinskega konventa v svojem pismu od Urbaničev terjali izročitev posesti za plačilo vsote 2800 goldinarjev.⁶⁸ Reinski opat je za posredovanje prosil stiškega opata Lavrencija in ta je pred 1. marcem 1597 poslal v Ljubljano svojega pisarja, ki naj bi se z Urbaničevimi dediči in skrbniki pogajal za vrnitev posesti.⁶⁹ 1. marca je stiški pisar reinskega opata obvestil, da so mu Urbaniči sporočili svoje stališče in mu dali v odgovor, češ da so Jurija medtem že obvestili v pismu. Njihovo mnenje pa je naslednje: posest je njihova trajna last, ker so jo kot tako kupili od Khisla, če pa bi se izkazalo, da je drugače, tedaj so pripravljeni na pogovor.⁷⁰ 29. aprila je opat Jurij pooblastil stiškega opata za urejevanje zadev v zvezi z zgornjo posestjo. Opatu naroča, naj bi posest rešil iz zastave »z denarjem doktorice, ki da (denar) tukaj leži« (*mit der doctorin gelt, welches sonsten alda ligt*).⁷¹ Po vsej verjetnosti je tu mišljena Helena, sestra opata Jurija, vdova doktorja Mindorferja, ki je umrl nekaj dni (21. aprila) pred izdajo zgornjega pisma.

V zadevo je posegel tudi deželni knez in nadvojvoda Ferdinand II., ki je 18. junija ukazal deželnemu upravitelju in vicedomu na Kranjskem, naj poskrbita, da bodo Urbaniči za plačilo 2800 goldinarjev Reinu vrnili posest.⁷² Zgornja sta nato 30. junija ukrepala in ugotavljala, da gre za zastavljeno posest in ne za »svobodno lastnino«. ⁷³ 6. julija je stiški opat reinskemu prelatu sporočil, da se Urbaničevi dediči na vse pretege upirajo, da bi posest izročili, in da so v stvar posegli deželni stanovci.⁷⁴ 3. novembra je Janez Lenart Fridl naslovil na stiškega opata pismo, v katerem mu svetuje, naj se na dokument, s katerim ga je reinski opat pooblastil, da ga zastopa, podpišeta še reinski prior in konvent.⁷⁵ Po 30. novembru je nato reinski opat pisal imetnikom temeniškega urada in jim predlagal pogoje in način za vrnitev posesti. Zadevo pa naj bi po njegovem nasvetu izpeljal stiški opat.⁷⁶

Stiški opat je kot pooblaščenec potreboval kopije ustreznih dokumentov, pri čemer mu je bil na uslugo potomec barona Ivana Khisla, Jurij, ki se mu je za njegovo pomoč stškemu opatu reinski opat Jurij zahvalil v pismu.⁷⁷ Iz pisma reinskega opata z dne 8. februarja 1598 je razvidno, da je končna rešitev zadeve bila predvidena za Jurjevo (24. april). Reinski opat v pismu stškemu naroča, naj ubere sodno pot, kolikor bi Urbaničevi dediči trmasto vztrajali pri svojem.⁷⁸ 6. aprila je reinski opat stškemu opatu ponovno naročil, naj bi od prevzetih podložnikov sprejel prisego v imenu Reina, glede Urbaničev pa je pripomnil, da ve za »drugo, bolj uspešno pot« (*ein anderer sacher weg*), kolikor bi ti zadevo še naprej zavlačevali, pri čemer pa da bodo »odšli praznih rok« (*leer ausgehen*), kar si naj pripišejo sami sebi.⁷⁹ 28. maja je Jurij Urbanič v pismu, izdanem na Fužinah, reinskemu

opatu Juriju sporočil, da je pripravljen temeniški urad vrniti v roke stiškega opata in da zadeve ne misli več zavlačevati.⁸⁰

3. avgusta 1598 je Ferdinand II. izdal svoje soglasje k doživljenjski izročitvi posesti Heleni Freyseisen⁸¹ in 1. novembra istega leta je prišlo med opatom Jurijem in njegovo teto Heleno do pogodbe glede izročitve posesti. 5. novembra je Helena v Gradcu podpisala reverz z inserirano listino opata Jurija z datumom 1. novembra. V dokumentu se navaja, da si je opat Jurij na vse mogoče načine prizadeval, da bi posest bila Reinu vrnjena, vendar da vsote 3000 goldinarjev zaradi velikih naklad v teh vojnih časih in visokih izdatkov, s katerimi da je bolj obložen, kot so to bili njegovi predniki, ni mogel dobiti. Navaja, da mu je priskočila na pomoč Helena Freyseisen, ki ji izroča dolensko posest doživljenjsko. V skladu s pogodbo je Helena smela na posesti napraviti kakršnekoli spremembe le z opatovim dovoljenjem in po njeni smrti so reinski menihi bili dolžni njenim dedičem, kolikor bi samostan želel posest nazaj, plačati vsoto 3000 goldinarjev. Če pa bi Rein zastave ne odpovedal in ne poravnal denarja tedaj, bi smeli Helenini dediči (direktnih potomcev iz družine Freyseisnov ni bilo) imeti posest še naprej. Opat navaja, da je glede denarja bil v veliki zadregi, pa mu je Helena velikodušno priskočila na pomoč, zato jo zdaj nagradi s tem, da ji iz posesti dovoli izločiti dve ali tri kmetije in si na zemlji sezidati hišo (*ain behausung zupauen*). Izločena zemlja naj bi ne veljala več za zastavljeno, ampak je bila Heleni dana v zakup po kupnem pravu. V tem primeru gre dejansko za precejšnjo nagrado, saj bi za nakup kmetij bilo treba plačati občutno vsoto, razen tega pa bi zemlja ob morebitni vrnitvi posesti ostala v rokah Heleninih dedičev.⁸²

Jurijev naslednik, opat Matija Gülger (1605 do 1628), je ugotovil, da je bila pogodba, ki jo je njegov prednik sklenil s Heleno, v škodo njegovega samostana. Sicer pa so na opata prihajale pritožbe dolenskih podložnikov. V letu 1606 je posest skupaj s Heleno imel njen drugi mož Lovrenc Spitzig in zoper njiju so se podložniku pritožili opatu. Zato je v avgustu mesecu omenjenega leta Matija naslovil na dolenske podložnike pisanje, v katerem je rečeno, češ da so se podložniki že nekajkrat pritožili zaradi prevelike tlake, ki da jo morajo opravljati skoraj vsak dan, ter da so ga prosili, naj bi omenjena terjala tako tlako, kakršno so opravljali v času Ivana Khisla. Vemo, da so se tudi v letu 1595 podložniki pritoževali nad preveliko tlako, ki da so jo morali opravljati pod Urbaniči⁸³, in da so želeli naj bi jih reinski opat rešil iz zastave.⁸⁴ Reinski opat je v zgoraj navedenem pismu podložnikom zagotovil, da bo glede tlake ostalo pri stari praksi. Omenimo naj tudi, da je v pogodbi med opatom Martinom in Ivanom Khislom iz leta 1554 bila točka, ki je določala, da zakupnik ne sme podložnikom nalagati več, kakor je to od nekdanj v navadi in kot to določa urbar.⁸⁵

4. maja 1607 je opat Matija s priorjem Tomažem in s konventom podpisal pogodbo, ki jo je sklenil s He-

leno Freyseisen in z njenim možem Lovrencem Spitzigom, in je v njej navedel že znane razloge za sklenitev nove pogodbe. Opat po tej pogodbi ni rešil celotne posesti iz zastave, ampak le del. Obema je za 3000 goldinarjev (zastavna vsota) prepustil 36 kmetij in mlin »v trajno, večno in nepreklicno lastnino«, se pravi malo manj kakor polovico dolenjske posesti, vendar po vrednosti večjo polovico. V imenjski knjigi so istega leta prepisali na Heleno in na njenega moža za 30 goldinarjev, 20 krajcarjev in 2 denarja imenja, takó da je odslej ostalo reinskemu samostanu na Dolenjskem za 23 goldinarjev, 46 krajcarjev in en denar imenja. Pogodba je določala, da ima v primeru prodaje reinski samostan predkupno pravico, ki pa velja tri mesece po objavi prodaje. Dokument so podpisali: opat Matija, prior Tomaž, senior Adam in menihi Jernej, Tomaž, Ambrož, Luka, Matevž, Simon, Nikolaj, Jakob in dva z imenom Wolfgang.⁸⁶ 7. junija 1607 je k tej prodaji dal svoje soglasje deželni knez in nadvojvoda Ferdinand II.⁸⁷

Opat Matija je tedaj prodal oddaljeno posest: posest pri Litiji (Javorje, Gabrovka) in Vrh pri Sobračah (skupaj deset kmetij) in šestindvajset kmetij ter mlin iz posestenga jedra pri Veliki Loki. Prodano pa je bilo: Mala Loka (*Clain Logkh*) 8 kmetij, Šentlovenec (*Schülkhouiz*) 3 kmetije, Vrh pri Sobračah (*Dobrihenberg*) 2 kmetiji, Gabrovka (*Gabrauigkh*) 2 kmetiji, Javorje (*Jauer*) 6 kmetij, Veliki Videm (*Gross Widen*) 5 kmetij, Kukenberk (*Khittenberg*) 2 kmetiji in Roje (*Roy*) 5 kmetij.

Reinski opatiji je od nekdanje dolenjske posesti ostala zemlja, kakor nam jo izkazuje urbar iz leta 1644. Tedaj je samostan imel tod 39 kmetij in mlin na Temenici in vsa posest je bila v glavnem zbrana okoli enega jedra, pri Veliki Loki. Medtem ko je v letu 1535 60 podložnikov hasnovalo 75 kmetij, se pravi, da je bilo mnogo zemlje osredotočene v rokah enega podložnika, pa je v letu 1644 38 podložnikov hasnovalo 39 kmetij, torej je le en sam podložnik imel dve kmetiji. Podložniki so bili zavezani denarnim in naravnim dajatvam. Od denarnih dajatev so poleg činžnega novca dajali še denar za pisarja (*schreibgelt*) in denar namesto opravljanja tlake (*robotgelt*). Razumljivo je, da je tlaka bila prevedena v denarno dajatev, saj samostan tod ni imel dominikalne zemlje, ki bi jo mogli podložniki obdelovati na tlaki. Od žit so dajali pšenico, oves in mešano žito (*gemischt*), od drugih dajatev pa piščeta, jajca in pogače. Oves in piščeta so dajali podložniki na Malem Vidmu, na Kukenberku in v Žabjeku. Mešano žito je bila dajatev podložnikov na Malem Vidmu in na Kukenberku, pogače pa podložnikov v urbarialnih naseljih Potok, Mačkovec, Zagorica in Mačji dol.

V urbarju iz leta 1644 je prvokrat ohranjen zapis o gorskopравниh zemljiščih Reina na Dolenjskem. Gorskopravna zemljišča, po večini vinogradi, nekaj njiv in rovtov, so ležala pri Zagorici (*zu Sagor*). Tedaj je trinajst sogornikov hasnovalo po gorskem pravu osemindvajset zemljišč, takó da je v povprečju en sogornik imel po dve zemljiški enoti. Samostan je od

sogornikov prejemal na leto skupno 126 veder mošta. Gorski mojster je bil Simon Urbančič (*Vrbanschtz*), ki je hasnoval dva vinograda ter je bil za nagrado za svojo službo oproščen dajatev od enega vinograda. Gorske pravde so bile vsako leto na praznik sv. Lenarta (6. novembra).⁸⁸

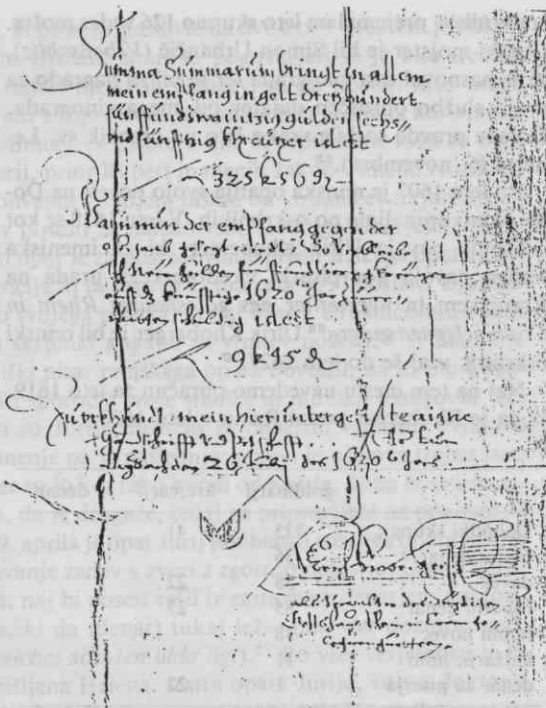
Po letu 1607 je reinska opatija svojo posest na Dolenjskem upravljala po oskrbnikih. V letu 1618 se kot oskrbnik navaja Ulrik Khoberger, ki ga imenjska knjiga navaja kot pisarja vicedomskega urada na Kranjskem in »*verwalter des goteshauses Rhein in Crain gelegnen guter*«⁸⁹ Ulrik Khoberger je bil reinski oskrbnik vsaj še do leta 1627.⁹⁰

Naj na tem mestu navedemo obračun za leto 1619, ki ga je Khoberger podal Reinu v letu 1620.

	goldinarji	krajcarji	denar
Dohodki skupaj:	335	41	
činžni denar	36		
davek	58	22	
robotni denar	85	27	
hubni novec	38		
kajžarji, mlin	11		
denar za pisarja	1	22	
	230	11	
gornina pri Zagorici (<i>zu Sagoritza</i>)	4	40	
zakup po kupnem pravu (dva podložnika)	18		
prodaja žita:			
belo mešano žito	20	22	
oves	12	12	
(Žito je kupil Jakob Kartl iz Ajdovščine)			
prodaja činžnega žita	50	28	
Izdatki skupaj	325	56	
nespecificirani	65	33	1
nakupi za opata			
izročitev opatu za platno	118	16	3
	99	34	
(Andreju Erženu iz Škofje Loke)			
tovor olja	8	7	
plača Juriju Müllnerju, advokatu pri deželi	12		
nagrada oskrbniku za leto 1619	20		
ostanek iz leta 1619	2	32	

V letu 1619 so dohodki presejali izdatke za 9 goldinarjev in 45 krajcarjev.⁹¹

Reinska opatija je v naslednjem obdobju svojo posest na Dolenjskem dajala v zakup, saj je z upravljanjem le-te imela velike stroške. Takó je v letu 1642 imel zemljo v zakupu Ivan Khern, kot izvemo iz njegovega, v Ljubljani izdanega pisma na opata Blaža Hilzerja (1629—1643), in v katerem pravi, da je izvedel, da mu opat misli zakup odpovedati, kar da mu

Letni obračun oskrbnika reinske posesti na Dolenjskem Ulrika Kobergerja z dne 26. julija 1620 za leto 1619 (K XXXIV/6 v arhivu samostana Rein)

bo prineslo veliko škodo.⁹² Morda sodi naslednje nedatirano pismo na začetek opatovske službe Baltazarja Stieberja (1643—1673) in v katerem reinski podložniki na Dolenjskem izražajo bojazen, da jih bo opat zastavil. Pravijo, da so izvedeli, da si »nekateri gospodje« na Krajskem prizadevajo, da bi dobili reinsko posest, in prosijo, naj jim opat s tem prizanesa. Nekateri izmed piscev pisma se še spominjajo svoje pritožbe na opata Matijo Gülgerja v letu 1606, ko jih je Lovrenc Spitzig obremenjeval »mit vngewehnlicher vnnnd taglicher rowath«.⁹³ Torej so podložniki bili raje pod Reinom in njegovimi upravitelji kakor pa pod zakupniki in zastavnimi imetniki! Zadnji so si seveda prizadevali, da v kratkem času iz podložnikov iztisnejo čim več, in če so imeli v bližini dominikalno zemljo, so seveda od podložnikov terjali tlako.

Upravljanje od samostana takó oddaljene posesti je bilo zanj drago in je terjalo precejšnje izdatke, kot je to razvidno iz teksta zakupne pogodbe med Krištofom Kočeverjem (Gotscheer) in opatom Baltazarjem Stieberjem iz leta 1644. V konceptu pogodbe je rečeno, da je posest daleč od Reina in jo je težko upravljati, težko da je tudi uspešno reševati spore med podložniki, pravočasno poravnati deželne davke in druge zadeve, ki jih od Reina terja dežela. Zato se je opat odločil izročiti posest za letno zakupnino v višini stodvajset goldinarjev omenjenemu Krištofu, oskrbniku višnjegorske gospoščine. Zakup je bil sklenjen za tri leta, začeniš z Jurjevem 1644. V pogodbi je tudi rečeno, da sta obe strani dolžni pred iztekom roka pravočasno odpovedati zakup, sicer da velja, kakor

da je pogodba podaljšana za naslednja tri leta.⁹⁴ Pogodbe so nato podaljševali za tri leta in Krištof je imel posest v zakupu še leta 1660.⁹⁵ Zanimivo je, da je opat Stieber v letu 1648 potrdil, da je od Krištofa prejel poleg stodvajsetih goldinarjev zakupnine še dvestoosem goldinarjev robotnine (skupno torej 568 goldinarjev).⁹⁶ V letih 1648 in 1649 je zakupnino v imenu Krištofa Reinu izplačal ljubljanski trgovec Domenico Brognioli.⁹⁶

Očitno Krištof Kočever ni bil reden plačnik zakupnine, kajti pred 3. oktobrom 1660 je umrl z dolgovi in reinski opat se je tudi zdaj, kakor to že večkrat, obrnil na stiški samostan po pomoč.⁹⁸ Stiški menih Bernard je 3. oktobra opatu Stieberju sporočil, da so Krištofovi dediči pripravljeni poravnati dolg, očitno v želji, da si obdržijo posest v zakupu. Tudi tokrat so si reinski podložniki na Dolenjskem prizadevali, da bi opat zakupa ne podaljšal, ampak bi prišli pod samostanske upravitelje. Bernard v pismu navaja, da bodo z zgornjo prošnjo prišli trije podložniki v Rein k opatu. Bernard opatu priporoča za novega zakupnika, kolikor je ta seveda pripravljen dajati posest dalje v zakup, nekega sorodnika tedanjega stiškega opata Janeza Weinzirla (1644—1660).⁹⁹ V pismu z dne 19. oktobra istega leta je menih Bernard ponovil zgornjo prošnjo in priporočilo, obenem pa poroča o »*allgemeine widerspenstigkeit*« podložnikov na Dolenjskem proti zemljiški gosposki.¹⁰⁰ S takimi pismi je seveda Bernard dal omenjenim trem podložnikom slabo priporočilo na pot.

V letu 1661 je temeniški urad imel v zakupu Andrej Ludvik Vizjak (*Wisiakh*) za letnih dvestoosem goldinarjev in štirideset krajcarjev zakupnine. Vizjak je bil v Št. Vidu pri Stični, saj so njegovi reverzi bili izdani v tem kraju, in je morda identičen z omenjenim sorodnikom stiškega opata Janeza.¹⁰¹ Z letom 1675 je prejel temeniški urad v zakup stiški samostan. 25. aprila je bila med stiškim opatom Maksimilijanom Mottochom (1661—1680) in reinskim opatom Kandidom Schilligerjem (1673—1684) sklenjena zakupna pogodba za leto dni.¹⁰² Zakupna pogodba je vsekakor morala biti kasneje podaljšana, kajti v letu 1684 je Kandidov naslednik opat Alanus Matt (1684—1696) od stiškega opata Ludovika Raumbschüssla (1680—1687) zahteval obračun za reinske podložnike.¹⁰³ Opat Ludovik je dolg poravnal 23. decembra istega leta¹⁰⁴ in 22. marca naslednjega leta je po nekem ljubljanskem trgovcu poslal reinskemu opatu stopetdeset goldinarjev na račun zakupa in še sto goldinarjev za študente Stične, ki so živeli v reinskem dvoru (*Reinerhof*) v Gradcu in so študirali pri tamkajšnjih jezuitih.¹⁰⁵ 12. marca 1687 je reinski opat potrdil prejem sto goldinarjev zakupnine, ki mu jih je izročila Stična.*/ Stiški opat je tedaj očitno reinskemu opatu posodil 3000 goldinarjev, kajti 23. junija 1687 je stiški opat potrdil, da so procenti, ki bi jih moral reinski opat plačati za zgornjo vsoto do 5. oktobra istega leta, odračunani od zakupnine.¹⁰⁷

V devetdesetih letih se je za posest reinske opatiije na Dolenjskem pričel zanimati grof Herbart Turjaški

ter je stiškega opata Antona Gallenfelsa prosil, naj bi se pri reinskem opatu Alanu pozanimal, ali bi ta bil voljan svoje podložnike na Dolenjskem prodati.¹⁰⁸ 22. aprila 1692 je reinski opat stiškemu opatu odgovoril in je izrazil svojo pripravljenost in pripravljenost konventa, da posest prodata, obenem pa je prosil, naj bi se opat pozanimal za vrednost te posesti.¹⁰⁹ Kot je iz pisma stiškega opata Antona razvidno, je stiški predstojnik izvedel, da ima grof Turjaški namen kasneje reinske posesti zamenjati za stiške. Stiški opat je mnenja, da bi taka zamenjava bila za njegov samostan ugodna, saj je reinska posest ležala v bližini stiškega samostana.¹¹⁰ V mesecu juliju 1692 je grof Herbart Turjaški bil že v dogovorih s stiškim in reinskim opatom.¹¹¹ Pred 1. oktobrom 1692 sta reinski opat in grof Herbart v Gradcu sestavila protokol, ki ga je reinski opat vzel s seboj v samostan, da bi ga predložil svojim sobratom. Obe strani pa se tedaj nista mogli sporazumeti glede nekaterih spornih točk pogodbe. Reinski opat Alanus je v pismu z dne 1. oktobra 1692 grofu predlagal, naj bi kot osnovo za nadaljnje pogovore o vrednosti posesti vzeli cenitev stiškega opata Antona.¹¹² 14. oktobra je reinski opat stiškemu predstojniku pisal, češ da je prodaja posesti tako rekoč že pred durmi.¹¹³ 31. oktobra je grof Herbart v pismu, izdanem na Čušperku, reinskemu opatu potrdil prejem podpisanega kontrakta in napravil predlog o zamenjavi posesti s stiškim samostanom, kar naj bi se zgodilo v naslednjem letu.¹¹⁴

Toda stvari vendar niso šle takó gladko, kakor se je prvotno predvidevalo. 20. januarja 1693 je stiški opat Anton reinskemu opatu poročal o težavah glede zamenjave posesti s Turjaškim.¹¹⁵ 1. marca pa poroča isti opat reinskemu predstojniku o pogajanjih z grofom Herbartom.¹¹⁶ Stiška opatija je še v letu 1693 zamenjala posest s Turjaškim in postala gospodar reinske posesti na Dolenjskem.¹¹⁷

OPOMBE

1. O. Pickl, Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der Zisterze Rein bis zum Beginn der Neuzeit. Stift Rein 1129—1979. 850 Jahre Kultur und Glaube, Rein 1979, str. 180. H gospodarski zgodovini samostana Reina glej tudi: A. Gasparitz, Mitteilungen des Historischen Vereines für Steiermark XXXVIII, 1890, str. 3—25; XLII, 1894, str. 3—70; XLIII, 1895 str. 3—91 in XLV. in M. Winkler, Der Besitzstand des Zisterzienserklosters Rein und seine Verwaltung vom 14.—18. Jahrhundert (Diss.) Graz 1977. — 2. K. Schreiner, Zisterziensisches Mönchtum und soziale Umwelt. Wirtschaftlicher und sozialer Strukturwandel in hoch- und spätmittelalterlichen Zisterzienserkonventen. Die Zisterzienser. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit. Ergänzungsband. Köln 1982, str. 92 sl. Prim. tudi: J. Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234—1786. Kostanjevica na Krki 1987, str. 73—80. — 3. O. Pickl, o.c., str. 109—110. — 4. L. Grill, Wirtschaftlicher und sozialer Aufschwung durch die Grangienstruktur der Zisterzienser von Rein (Stift Rein 1129—1979, str. 135—155). — 5. O. Pickl, o.c., str. 110. — 6. str. 110—113. — 7. str. 114—115. — 8. str. 116. — 9. str. 118—119. — 10. (1276), IV. 24. Diplomatarium Runense =

Collectaneum Runense antiquitatum I—V: delo reinskega konventuala Alana Lehra (1727—1775) za čas od 1129 do 1600; (I., str. 360). — Objava dokumenta: J. Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora (= GZM) II, Maribor 1976, št. 34. — 11. M. Wild, Die Äbte von Rein (Stift Rein 1129—1979, str. 51). — 12. 1275, Stična (orig. perg. listina št. A IV/21 v arhivu reinske opatije (= AR). — Objava: H. Appelt — G. Pferschy, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV. Wien 1960, št. 580, str. 346—347. 1275, IV., 13., Turjak (zbirka kupnih listin v prepisu iz 18. stol. v Arhivu SRS v Ljubljani). Regest: Urbar C (1450), fol. CLI v AR; zaznamek v urbarju D (1395), fol. 179^v v AR. Prim. Diplomatarium Runense I, str. 3576—358. Zagorica: Zagorica (1395), Sagoricz (1450), Sagoritz (1535) in Sagoritzza (1644). — 13. 1275, Kamnik (izvleček v Cod. 7250) 16. stol., (fol. 87^v v Nacionalni biblioteki na Dunaju). Objava: H. Appelt—G. Pferschy, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV, št. 579, str. 346. M. Mikuž (Topografija stiške zemlje. Ljubljana 1946, str. 50) in J.M. Grebenc (Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135. Stična 1973, str. 37 (citirata iz zbirke kupnih listin iz 18. stol.) (Arhiv SRS v Ljubljani) dokument 1275, XI, 15., Kamnik: Friderik Falkenberški je pred časi ljubljanskemu meščanu Janezu Wezmanu prodal za 24 mark oglejskih denarjev štiri kmetije »Zepucheln« pod pogojem, da jih kupec brez dovoljenja Friderika Slovenjegraškega ne sme nikomur prodati. Meščan zdaj te kmetije s privoljenjem Friderika prodal stiškemu samostanu. — 14. M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije. Ljubljana 1975, str. 161. — 15. 1277 (orig. perg. listina št. A IV/24 v AR) in izvleček v urbarju C (1450), fol. CLI v AR. Zaznamek »habemus de Sitich« v urbarju D (1395), 182 v AR. Mačkovec: Chaczendorff (1395), Chaczendorff (1450), Katzdorf (1535) in Maschowitz (1644). Veliki Videm: in Grosen Widen (1395), Grozz Widen (1450), Gross Videm (1535) in Gross Widen (1607). Roje: Royg (1395), Roy (1450), Roy (1535) in Roy (1607). — 16. Regest v urbarju C (1450), fol. CLI v AR. Zaznamek »emimus a quadam vidua« v urbarju D (1395), fol. 182^v v AR. Vrh pri Sobračah: Dobrichenperg (1450), Dobrichenberg (1535) in Dobrihenberg (1607); Škovec: in Sykkowicz (1395), Sickplebicz (1450), Schilcobetz (1535) in Schülkhouiz (1607); Potok: Am Pach (1395, 1450, 1535), Pottokho (1644); Mačji dol: Marolcztal (1395), Merolcztall (1450), Morautsch doll (1535), Maroltstall (1644). — 17. Urbar D (1395), fol. 182^v v AR. — 18. M. Wild, Die Äbte von Rein (Stift Rein 1129—1979, str. 52). — 19. 1352, V.1. (orig. perg. listina. št. A VII/48a v AR). Regest v urbarju C (1450), fol. CLI v AR in zaznamek »de Chummer« v urbarju D (1395), fol. 180^v v AR. Prim. Diplomatarium Runense I, str. 673—675 v AR. Žabjek: in Crotenpach (1395), Chrotentendorff (1450), Krotenpach (1535) in Schabieckh (1644). — 20. 1352 (zaznamek v urbarju C, 1450, fol. CLI v AR); na robu urbarja D (1395), fol. 180^v: »de Kvmmmer«. Prim. Diplomatarium Runense I, str. 675 v AR. Šentlovcenc: Ad Sanctum Laurentium (1395, 1450) in St. Lorenzen (1607); Kukukenberk: Kukukenberch (1395), Guckenberch (1450), Gückhenberg (1535), Khittenberg (1607) in Khüttenperg (1644); Boršt: am Forst (1395) in am Vorst (1450). — 21. Regest v urbarju C (1450), fol. CLI v AR in zaznamek »de Chvmmmer« v urbarju D (1395), fol. 180^v v AR. Mali Videm: in Chlain Widen (1395), Chlain Widen (1450), Clain Widem (1535) in Khlain Widen (1644). — 22. Regest v urbarju C (1450), fol. CLI v AR. — 23. Regest v urbarju C (1450), fol. CLI v AR in zaznamek »emimus a Scherffenberg« v urbarju D (1395), fol. 179^v v AR. Prim. Diplomatarium Runense I, str. 777—778. Mala Loka: Chlayn Lok (1395), Chlain Lakch (1450), Clain Lakch (1535) in Clain Logkh (1607). —

24. Regest v urbarju C (1450), fol. CLI v AR in zaznamek »anno 1400« v urbarju D (1395), fol. 183^v v AR. Javorje: czu Ahorn (1395), czu Ahoren (1450), Acharn (1535) in Jauer (1607); Gabrovka: in Sagrabik (1395), Gabranig (1450), Gabrouikh (1535) in Gabrauiqh (1607). — 25. M. Wild, Die Äbte von Rein (Stift Rein 1129—1979), str. 53 in N. Müller, Bedeutende Reiner Konventualen (ibidem str. 411). — 26. Urbar iz leta 1395 vodi reinsko dolensko posest pod »In Carneola prope Stitich« (fol. 179^r—183^r). Mere (1395): »1 scheffel = 1 chaufmez; 4 scheffel vel chaufmez = 1 mess vel 1 stamp; 1 scheffel = quartale; 1 mess vel stamp = virlingus = 3 stemp = 1 mutt«. Reinski opat Peter glej: M. Wild, Die Äbte von Rein (Stift Rein 1129—1979, str. 53). Stiški opat Albert Lindecker glej: M. Mikuž, Vrsta stiških opatov. Ljubljana 1941, str. 38—43. — 27. Urbar D (1395), fol. 179 sl. Prepis v Diplomatarium Runense I, str. 840 do 842. — 28. Dokument 1607, V. 4., Rein (XXXIV/5 v AR). — 29. M. Wild, Die Äbte von Rein (Stift Rein 1129—1979, str. 54) in N. Müller, Bedeutende Reiner Konventualen (Stift Rein 1129—1979, str. 411—412). — 30. Urbar C (1450), fol. CXIII v AR. — 31. Urbar C (1450), fol. CXII v AR. — 32. Glej str. 132. — 33. Regesta Runac intermonastica conscript p. Martinus Wild, professor Runensis MCLXXXVII (regesti 1129—1736) (tipkopis v AR) (št. 220). — 34. M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije I. Ljubljana 1975, str. 223—224. Prim. M. Mikuž, Topografija stiške zemlje. Ljubljana 1946, str. 36. — 35. M. Mikuž, o. c., str. 58 in 61. M. Kos, o. c., str. 456. — 36. J. M. Grebenc, Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija 1135. Stična 1973, str. 25 in 40. Prim. M. Mikuž, o. c., str. 35. — 37. Vpis v urbarju D (1395), fol. 183^v v AR. Diplomatarium Runense II, str. 16 sl. — 38. Zapis v urbarju C (1450), fol. CLI v AR. — 39. Glej str. 132. — 40. 1409, v. 16., Gradec (orig. perg. listina št. A VIII/48 v AR). Prepis v Diplomatarium Runense II, str. 109—110. — 41. M. Wild, Die Äbte von Rein (Stift Rein 1129—1979, str. 55). — 42. »Vrbarium des gottshaus Rein, welches herr Hanns Vngnadt freyherr zu Sonegg landtshaubtman in Steyer, da er anstatt seines herren sohnn Ludwig Vngnadt die administration des stifts als commendator angedretten ordentlich verfasst vnd erichtet hat anno 1535« (AR). — 43. Prim. J. Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234—1786. Kostanjevica na Krki 1987, str. 243—244. — 44. O. Pickl, Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der Zisterze Rein bis zum Beginn der Neuzeit (Stift Rein 1129—1979, str. 119). — 45. 1482, X.1., Dunaj (zapis v rokopisu Chartularium Hermanni abbatis, 15. stol., fol. 3^v v AR). Objava: GZM IX/64. — 46. 1482, X.29., Gradec (zapis v Diplomatarium Runense II, str. 634 v AR). Objava: GZM IX/65. — 47. O. Pickl, o. c., str. 123—125. Prim. tudi: Stift Rein 1129—1979, str. 55—56. — 48. O. Pickl, o. c., str. 125. — 49. Landbuch 1546—1618, fol. 9^r (inv. št. 4 v Arhivu SRS v Ljubljani). — 50. Ibidem. — 51. Zakupna pogodba z dne 24. IV. 1554 (K XXXIV/2 v AR). — 52. Dokument z dne 25. V. 1558, Rein (K XXXIV/2 v AR). — 53. Pogodba z dne 29. IX. 1557, Gradec (K XXXIV/2 v AR). — 54. Dokument z dne 1. I. 1558 (K XXXIV/2 v AR). — 55. Landbuch 1546—1618, fol. 9^r (inv. št. 4 v Arhivu SRS v Ljubljani). — 56. Dokument z dne 25. V. 1558, Rein (K XXXIV/2 v AR). — 57. M. Wild, Die Äbte von Rein (Stift Rein 1129—1979), str. 56 in J. Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234—1786, str. 259—261). — 58. Pismo stiškega opata Lavrencija reinskemu opatu Juriju z dne 7. II. 1584, Stična (Diplomatarium Runense IV, str. 959—960). — 59. M. Mikuž, Vrsta stiških opatov. Ljubljana 1941, str. 63. — 60. Pismo z dne 14. XI. 1595, Stična (Diplomatarium Runense V, str. 633). — 61. Pismo z dne 20. XI. 1595, Gradec (Diplomatarium Runense V, str. 633 sl.). — 62. Dokument z dne 29. IV. 1597 (Diplomatarium Runense V, str. 685—686). — 63. Dokument z dne 5. XI. 1598, Gradec (K XXXIV/2 v AR). Prim. M. Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana 1982, str. 146—148. — 64. Prim. J. Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234—1786, str. 319. — 65. »Processacten betreffend die Lechnerische Administration an der Herrschaft Faal in Steiermark 1572—1623« 62/370 v arhivu benediktinske opatije Št. Pavel v Labotski dolini na Koroškem. Prim. J. Mlinarič, Selnica pri Mariboru do začetka 18. stoletja. ČZN, 1979, str. 129. — 66. Dokument z dne 9. V. 1595, Gradec (K XXXIV/2 v AR). — 67. Dokument z dne 1. XI. 1598, Rein (K XXXIV/2 v AR). — 68. Pismo z dne 4. IX. 1596, Rein (K XXXIV/2 v AR). — 69. Pismo pred 1. marcem 1597, Stična (Diplomatarium Runense V, str. 684). — 70. Pismo z dne 1. III. 1597, Ljubljana (Diplomatarium Runense V, str. 684). — 71. Pismo z dne 29. IV. 1597, Rein (Diplomatarium Runense V, str. 685—686). — 72. Dokument z dne 18. VI. 1597, Gradec (Diplomatarium Runense V, str. 686). — 73. Dokument z dne 30. VI. 1597, Ljubljana (Diplomatarium Runense V, str. 687). — 74. Pismo z dne 6. VII. 1597, Stična (Diplomatarium Runense V, str. 688). Prim. tudi dokument z dne 15. VII. 1597, Stična (Diplomatarium Runense V, str. 690). — 75. Pismo z dne 3. XI. 1597, Ljubljana (Diplomatarium Runense V, str. 693). — 76. Pismo po 3. XI. 1597, Rein (Diplomatarium Runense V, str. 694). Prim. pismi stiškega opata Lavrencija reinskemu opatu Juriju z dne 22. XII. 1597 (Diplomatarium Runense V, str. 694) in deželnemu vicedomu pred 17. XII. 1597 (ibidem, str. 695). — 77. Pismo z dne 7. II. 1598, Rein (Diplomatarium Runense V, str. 726). — 78. Pismo z dne 8. II. 1598, Rein (Diplomatarium Runense V, str. 727). Prim. pismo stiškega opata reinskemu opatu z dne 13. III. 1598, Ljubljana (Diplomatarium Runense V, str. 728). — 79. Pismo z dne 6. IV. 1598, Rein (Diplomatarium Runense V, str. 730—731). — 80. Pismo z dne 28. V. 1598, Fužine (Diplomatarium Runense V, str. 722—723). — 81. Dokument z dne 3. VIII. 1598, Gradec (K XXXIV/4 v AR). — 82. Dokument z dne 5. XI. 1598, Gradec z inseriranim dokumentom z dne 1. XI. 1595, Rein (K XXXIV/4 v AR). Prim. dokumenta 1598, XI. 6., Rein (?) in 1598, XI. 14., Ljubljana (Diplomatarium Runense V, str. 723—726). Imenje je bilo od Khisla na reinski samostan prepisano v letu 1598 (Landbuch 1546—1618, inv. 4, fol. 9^r v Arhivu SRS v Ljubljani). — 83. Pismo z dne 14. VIII. 1606, Rein (K XXXIV/3 v AR). — 84. Dokument z dne 14. XI. 1595, Stična (Diplomatarium Runense V, str. 633). — 85. »doch di armen vnnderthonnen wider allt herkhomen noch vber das, so das vrbar vernag, noch ichtiges nit auflaaden« (pogodba z dne 24. IV. 1554: K XXXIV/2 v AR). — 86. Pogodba z dne 4. V. 1607, Rein (K XXXIV/5 v AR). — 87. Dokument z dne 7. VI. 1607, Gradec (K XXXIV/5 v AR). — 88. »Urbarium der khrainerischen vnnderthannen so nach Reihn gehörig« (A XVII/22 in prepisa iz 17. stol. v AR). — 89. Landbuch 1546—1618, fol. 9^r (inv. št. 4 v Arhivu SRS v Ljubljani). — 90. Dokumenti, letni obračuni XXXIV/6 v AR. — 91. Obračun z dne 26. VII. 1620, Ljubljana (XXXIV/6 v AR). — 92. Pismo z dne 10. IX. 1642, Ljubljana (XXXIV/5 v AR). — 93. Pismo s. d. (XXXIV/5 v AR). — 94. Koncept pogodbe z dne 24. IV. 1644 (XXXIV/5 v AR). — 95. Pogodba z dne 24. IV. 1659 (XXXIV/6 v AR). — 96. Potrdilo z dne 8. V. 1648, Ljubljana (XXXIV/5 v AR). — 97. Potrdilo z dne 22. IX. 1648 in z dne 24. IX. 1649, Gradec (XXXIV/5 v AR). Prim. tudi dokument z dne 23. IX. 1650, Rein (XXXIV/8 v AR). — 98. Pismo pred 3. X. 1660 (A lat. 9/19 v AR). — 99. Pismo z dne 3. X. 1660, Ljubljana (A lat. 9 v AR). — 100. Pismo z dne 19. X. 1660, Stična (A lat. 9 v AR). — 101. Pogod-

be v XXXIV/8 v AR. — 102. Pogodba z dne 25. IV. 1675, Rein (XXXIV/9 v AR). — 103. Pismo z dne pred 23. XII. 1684, Rein (A lat. 9 v AR). — 104. Pismo z dne 23. XII. 1684, Rein (A lat. 9 v AR). — 105. Pismo z dne 22. III. 1685 (A lat. 9 v AR). — 106. Potrdilo z dne 12. III. 1687, Rein (A lat. 9 v AR). — 107. Potrdilo z dne 23. VI. 1687, Stična (A lat. 9 v AR). — 108. Pismo stiškega opata Antona reinskemu opatu Alanu z dne 15. IV. 1692, Ljubljana (A lat. 9 v AR). — 109. Pismo z dne 22. IV. 1692, Gradec (A lat. 9 v AR). — 110. Pismo z dne 6. V. 1692, Stična (A lat. 9 v AR). Prim. pismo stiškega opata reinskemu predstojniku z dne

13. V. 1692, Stična (A lat. 9 v AR). — 111. Pismo reinskega opata grofu Herbartu Turjaškemu z dne 21. VII. 1692 (A lat. 9 v AR). Pismo grofa Turjaškega reinskemu opatu z dne 29. VII. 1692, Ljubljana (A lat. 9 v AR). — 112. Pismo z dne 1. X. 1692, Rein (A lat. 9 v AR). — 113. Pismo z dne 14. X. 1692, Rein (A lat. 9 v AR). Pismo z dne 14. X. 1692, Stična (ibidem). — 114. Pismo z dne 31. X. 1692, Čušperk (A lat. 9 v AR). — 115. Pismo z dne 20. I. 1693, Ljubljana (A lat. 9 v AR). — 116. Pismo z dne 1. III. 1693, Stična (A lat. 9 v AR). — 117. Dokument z dne 7. III. 1693 (A lat. 9 v AR).

TABORI V SISTEMU PROTITURŠKE OBRAMBE

BOŽIDAR SLAPŠAK

Namen tega sestavka* je omejen: izpostaviti želi potrebo po preučevanju protiturških taborov na regionalni ravni, kot prvini prostorskih sistemov (poselitvene na eni in obrambnega na drugi strani), pa tudi diahrono, v sosedstvu obrambnih sistemov v našem prostoru. Gre za splošne razmisleke o vidikih nekega pojava, katerega pomen je bil iz različnih zornih kotov že podčrtan (tabori kot posebna slovenska ljudska arhitektura;¹ tabori kot žarišča okrepljene stanovske samozavesti v zvezi s kmečkimi upori²), katerega polno razumevanje pa po našem mnenju zahteva dodatnih osvetlitev, pri čemer arheologija bržkone lahko ponudi nekatere izkušnje pri preučevanju sorodnih pojavov.³

Da so tabori del nekega sistema protiturške obrambe, ni sporno. Razlike se lahko pojavijo pri vrednotenju relativne samostojnosti taborov kot (obrambne) podsistema. Ocena, ki jo podaja najboljši poznavalec slovenskih protiturških taborov v delu, ki ostaja temeljno za našo tovrstno arhitekturno dediščino, je, da »so dokaz samosvojega kmečkega koncepta obrambe pred Turki, ki se je oblikovno sicer zgledoval drugod, vendar pa je moral najti povsem svoje poti, če je hotel ta ljudski sistem obrambe sploh zgraditi.«⁴ Tu seveda na nameravamo polemizirati z njegovimi izsledki, ki so rezultat temeljitega razmisleka in jih bodo v končni analizi bržkone potrdile tudi bodoče raziskave. Izpostaviti pa želimo, da je Fistrova študija osredotočena na arhitekturne aspekte protiturških taborov in se z analizo na regionalni ravni (če ne upoštevamo nekaterih splošnih opažanj) ne ukvarja, ter da v luči izsledkov arhitekturne analize kot manj bistvene pušča v ozadju tiste vidike, ki na normativni ali tudi na organizacijski ravni povezujejo tabore z državnimi (deželnimi) ali pa z drugimi stanovskimi strukturami.⁵

Zato se nam zdi na tem mestu koristno razmisliti o postopkih, ki bi omogočili prav analizo prostorskega

oz. systemskega konteksta taborov, da bi se tako morada dokopali do dodatnih osvetlitev in spoznanj, ki bi omogočila celovitejše vrednotenje tega pojava.

Izhajamo iz ugotovitev, ki jih povzemamo po izboru razprav o obdobju turških vpadov v domači literaturi.⁶

1. Obrambni ukrepi, ki so bili predmet diplomatskih dogovorov ob prvih turških vpadih v naše kraje,⁷ vsebujejo dve za nadaljnje izpeljave v zvezi z našo temo ključni točki: prva se nanaša na obveščanje oz. na signalni sistem, ki je v razviti obliki potem izpričan v začetku 16. stoletja,⁸ druga pa na shranjevanje imetja in živil v utrjenih krajih in taborih, kot jih poznamo od 2. polovice 15. stoletja; so tisti novi člen v mreži utrdb v tem prostoru, ki je za dobršen del podeželja opravljal to funkcijo (taborske kašče oz. skladišča).

2. Prostor, v katerem je bila neka enotna protiturška obrambna strategija dejansko uveljavljena, so bile (po združitvi pod Habsburžani) notranjeavstrijske dežele.⁹ Notranjeavstrijske dežele so obenem prostorski okvir taborov kot posebnega člena protiturškega utrdbenega sistema.¹⁰

3. Kmečki stan je bil v tem času v celoti pritegnjen v vojaško organizacijo.¹¹ Kot obveznik splošnega oz. deželnega vpoklica je kmet dobil svoje mesto v mobilni vojski, sodeloval je v deželni obrambi in signalni službi, na njem je slonela lokalna bramba v podeželskih utrdbah (taborih), deloma pa tudi v drugih utrdbah (mesta, gradovi, samostani), kjer je ob turških napadih dobil zatočišče.¹²

4. Relativna samostojnost kmečke vojaške sile bržkone izhaja bolj iz neuspešnosti drugih členov obrambe in neučinkovitosti protiturške obrambe v celoti kot pa iz predvidene strukturne samostojnosti kmečke vojske. Takšno stanje pa je — obenem s splo-